

Moral Philosophy
Философия на морала

МОРАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ

Димитър Богданов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В настоящата статия е представен проблемът за моралната идентичност, която е свързана с понятието за идентичността и с моралното функциониране на аза. Дадено е определение за това какво е морална идентичност – съвкупност от моралните възгледи, разбирания, емоции, постъпки на собственото ни аз. Авторът представя няколко теории за моралната мотивация и постъпки: теории за моралното мислене, теории за моралните емоции и теории за моралната идентичност.

Keywords: identity, morality, moral identity, self, emotions, behavior, empathy, personality, integration, self-concept

Въведение

Проблемът за моралната идентичност е свързан не само с понятието за идентичност, но и с моралното функциониране на аза. **Моралната идентичност** е обусловена от моралните разбирания, емоции, постъпки и поведение на собственото аз (Stamatov, 2013).

Има няколко **теории за моралната мотивация и постъпки**:

- теории за моралното мислене (Lapsley, 2007);
- теории за моралните емоции (Hoffman, 2000);
- теории за моралната идентичност (Bergman, 2004; Blasi, 1983, 1985; Gibbs, 2003; Hardy & Carlo, 2005; Hart, 2005).

В **теорията за моралното мислене** моралната мотивация се осмисля чрез моралното мислене (Turiel, 2002). С развитието на моралното мислене азът става все по-склонен да ползва принципи при вземане на решения в моралните ситуации.

В **теорията за моралните емоции** последните са първичен източник на моралната мотивация и предават на моралните разсъждения (абстрактните морални принципи) мотивационна сила (Hoffman, 2000). Чрез емоциите моралните принципи се трансформират в горещи когнитии и се изпълват с мотивационна сила.

Съществува връзка между **емпатията и моралното поведение**, в която емпатията е дефинирана като афективен отговор, извлечен от разбирането на

емоционалното състояние или ситуация на другия (Eisenberg, Fabes, & Spinrad, 2006).

В третата теория **идентичността** се разбира като основен източник на морална мотивация, т.е. моралната мотивация присъства с полето на идентичността. Обединяващото в различните интерпретации за идентичността е, че ако моралността е значима и основополагаща за аза, тогава тя ще засили чувството за дълг и отговорност у аза да живее според разбиранията си. Когато моралността е от значение за аза и е свързана с моралните ценности на ценностната система на аза, тогава моралността ще влияе на аза в различните му морални ситуации (Blasi, 1983, 1985; Colby & Damon, 1992).

Идентичността, емоциите и разбиранията са трайни източници на моралната мотивация. Тя обяснява чисто морално отделеността и необикновеността на моралните постъпки. Моралната идентичност е източник на морална мотивация, защото е основана на тенденцията на аза да постъпва в съгласие със своята аз-система (Blasi, 1983, 2004).

Идентичността и азът в обсега на моралния живот

Съществуват различни схващания и определения за моралната идентичност.

W. Damon развива цялостен проект за моралното развитие. Той твърди, че моралността не може да бъде разбрана само чрез моралните разбирания, ако се пренебрегне позицията на аза за мястото, което моралът заема в собствения му живот (Damon, 1984). Според него **моралът** не се превръща в **доминантна характеристика на личността** преди детството и че двете понятия се разглеждат като две отделни системи, които започват да се обединяват след детството.

Интеграцията между морала и личността започва около юношеството и не е задължително да приключи в зрелостта на човешкия индивид.

A. Colby и W. Damon обособяват 5 критерия, които описват личностите като морални образци (Colby & Damon, 1992):

- ангажимент към моралните идеали и принципи, който включва генерализирано уважение към човечеството или едно неспирно доказателство за морална сила;
- склонност да се постъпва в съответствие с моралните идеали или принципи, което предполага също съгласуване между действия и намерения и целите на собствените действия;
- готовност да се рискуват собствените интереси в името на личните морални ценности;
- насърчаване на другите, което подтиква към морални действия;
- чувство на реалистична смиреност за собствената значимост по отношение на света, което предполага относителна липса на грижа за собствения аз.

Когато личността и моралът са толкова силно преплетени, егоконтролите или ситуативните влияния стават безсмислени. Когато моралните убеждения са дълбоко и персонално лични, когато моралният авторитет стане автономен, волята е заздравена, обичайната пропаст между принцип и действие е преодоляна от целостта на личността. Когато личността и моралът са силно интегрирани, съблазната и изкушението са надмогнати. Наличието на морален център в личността обвързва личните с моралните цели. Съпротивата на изкушенията е подвластна на аза.

Теорията на Moshman обвързва идентичността с моралната мотивация, рефлексия и поведение. Моралната идентичност се открива като разбиране за себе си. **Идентичността е мотив за морално поведение** – аз постъпвам морално, защото да бъда морален, е съществено за това, което съм. Да постъпвам морално, значи да бъда себе си и да имам морална идентичност.

Според **Moshman** (1995) моралната идентичност отразява притежаването на разбиране за себе си като морално същество, което е длъжно да постъпва, проявявайки уважение и загриженост за правата и благосъстоянието на другите.

Моралната идентичност обединява вътрешния свят на аза с обективността на морала – вярвания, ценности, идеали, които издават загриженост за справедливостта, за правата и достойнството на другия, за страданието и грижата (Moshman, 2002, 2004).

Изграждането на идентичността предполага рефлексия върху собствения аз и върху връзката аз – другият. Тази теория е свързана с рационалността, която обхваща самия аз – аз осъзнавам себе си като разумно същество със задължения и отговорности, които могат да се превърнат в мотиви на собственото поведение.

Моралната идентичност се открива като самоосмисляне, т.е. тя е теория за самия себе си, при която собственото аз се самоопределя като разумен аз със собствени убеждения и ценности (Moshman, 2005). Идентичността в тази теория се третира и като саморазбиране – разбиране за самия себе си като аз, който притежава разум, собствено поведение и ценности, които следва.

Моралната идентичност се изгражда чрез рефлексията и социалните взаимодействия. Азът е заставен да съгласува собствената и чуждата перспектива, да осмисли собствените ценности и вярвания, като ги постави в хоризонта на чуждите такива. **Мошман** отбелязва, че изграждането на идентичността е процес на откриване на себе си като морален аз (самооткриване или процес на реструктуриране на съществуващите разбирания за себе си), на създаване, изграждане и разбиране за себе си. Тук азът избира какво да включи в своята идентичност (Moshman, 2005).

Моралната идентичност дава възможност на аза да се самоопредели в пространството на моралните ценности – личността показва открито морално поведение със собствена аз-концепция, ценности, възгледи и вярвания.

Съществува **фалшива морална идентичност**, която отразява разрывите между собственото разбиране за собствената моралност и действителното морално ангажиране, между моралните концепции за самия мен и поведението, което трябва да е съвместимо с тези концепции. Това означава, че личността има неправилно изградена аз-концепция за себе си, създава си е ирационални убеждения, себеразгромяващи разсъждения и изкривени посветености и идеали, които могат да бъдат много разрушителни.

Теориите на Lapsley & Narvaez (2004) са свързани **със социо-когнитивната страна на моралната идентичност**. Проектът им представя моралното функциониране и идентичност чрез отношенията между разбиране, личност и социална ситуация. То представя моралното поведение на личността в **сферата на когнитивно-емоционалната система** и променящите се социални условия.

Според горепосочените автори ефективните навици, кодираните поведенчески цикли, саморегулирането, хроничната достъпност на когнитивните схеми и моралното възприятие принадлежат към процедурното на моралното функциониране, което е в обсега на характера на личността. Личността в процеса на социализирането си преминава през различни емоционални и когнитивни приливи и отливи.

Когнитивният план за идентичността на аза схематично включва:

- осмисляне на реалността;
- осмисляне на поведението, с което азът откликва на реалността;
- сензитивността с определени аспекти от реалността.

Проектът на Aquino & Reed (2002) представлява също социо-когнитивна теория, при която личността е интерпретирана чрез чертите, а моралната идентичност се разглежда чрез аз-концепцията, свързана с моралните черти. Той отбелязва няколко следствия от обвързването на идентичността с аз-концепцията:

- моралната идентичност може да е стабилна във времето;
- тя може да се различава със същността на аза;
- може да се активира или деактивира при различни ситуационни и индивидуални променливи;
- моралната идентичност може да е с различна значимост за аза – когато личността идентифицира морала като централен и сърцевина на собствения аз, то моралната идентичност се преживява като реален аз, автентичен аз, като най-дълбок принцип, ръководещ аза;
- тя може да осмисли връзките между моралните разбирания и поведения.

Неморалното поведение свидетелства за присъствие на **неморален аз**, за неморалност, която се разпростира върху мисленето, емоциите, съвестта, характера. То е следствие от неморалната идентичност и пропадналост на аза, от неразбиране на морала. Азът е способен да се довери на себеразгромяващи

разсъждения и ирационални убеждения, при което грижата за другия е заменена от грижата за следване на установените правила.

Когато **моралният аз** е склонен да прехвърли отговорностите си, моралните си възгледи и ценности, тогава може да бъде уязвим за извършване на неморални актове, резултат на което може да бъдат преднамерените жестокости, на които сме свидетели и които са част от съвременната ни история (Bauman, 2002).

Такива неморални постъпки могат да променят историята на цял народ, нации и дори да повлияят върху историята на света, като например двете световни войни, които са дали милиони човешки жертви, Хитлеровата инвазия, бомбите над Хиросима и Нагазаки, масовите биологически оръжия, СПИН и редица още случаи, обърнали и променили съдбата на човешката история.

В проектите на всички дотук разгледани автори идентичността е свързана с моралното разбиране и **моралната идентичност** според **Ч. Тейлър** се определя „от ангажиментите и възгледите, с които аз съм трайно свързан и които съставят рамката, от която определям позицията си по отношение на това кое е добро, достойно, възхитително, ценно“ (Taylor, 2008). Моралният аз е посветен на своите морални убеждения и разбирания и отстоява това, на което се е посветил.

В теорията на **Augusto Blasi** (2005) **моралът** е специфичен начин на **функциониране на личността**, т.е. моралните компетенции трябва да бъдат интегрирани в цялостната личностна система. Интегрирането на морал и личност трябва да е основано на адекватни концепции и за двете. Моралното функциониране е вкоренено в моралното разбиране, моралното действие пък, от своя страна, зависи от мотивацията, която е персонален продукт, а моралната идентичност се изгражда чрез интегриране на морал и личност.

А. Блази (Blasi, 2005) приема, че разбирането на морала е основополагащо при осмислянето на моралния живот на аза. Разбирането на морала гарантира обективни критерии за: разграничаване на моралните от моралните подтици; участва в натоварването на подтиците с морални значения; определяне на действието като морално; определяне на емоциите като морални. Моралното функциониране не може да съществува без разбирането на морала, което е обвързано с отговорността, със съзнанието на аза за собствена идентичност.

В **моралния дискурс за разбирането на личността А. Блази** възприема личността неразривно свързана с аза, интегритета и целостта и. Личността е отговорна за своите действия и е отговорна за своето интегриране и за целостта си. Тук азът е отговорен да постъпва в съгласие със своите разбирания.

В проекта на **Блази личността** е представена чрез два **взаимосвързани плана** – **обективен** (съдържанието на личността) и **субективен** (опита на личността). **Обективната страна на личността** е свързана с аза, който се стреми към съхранение и отстояване на своята идентичност във всекидневния живот, т.е. азът желае да остане верен на себе си.

Субективната страна на личността е свързана със съзнанието, субектността, авторството, самоконтрола и рефлексията на аза върху самия себе си. Азът има морални желания, които се превръщат в собствени, влага себе си в тях и се идентифицира с тях. Тук азът се стреми към морално поведение, норми и към **самоидентифицирането** си. Тази форма на аза за самоопределяне на самия себе си **Блази** определя като **самоидентичност**. Това е свободният и независим аз, който се стреми към поддържане на идентичността си – да бъде това, което иска да бъде, да поддържа своята цялост и последователност (Stamatov, 2013).

Самата идентичност е изградена върху грижата за морала. Засилено-то желание на аза да бъде верен на себе си и отдаден в осъществяването на собствената си същност, може да действа като мощен източник на морална мотивация. Това са основните белези на субективната личност.

Според **Блази** основните процеси, които съставят личността и са свързани с моралните измерения на личността и характера, са процеси, свързани с **регулирането на поведението** (волята) и с **постигането на вътрешна свързаност и последователност**.

Първата група процеси включват преодоляването на изкушенията, формирането на подцели, съсредоточаване върху проблема, избягване на разсейването, самодисциплинирането и други, които изискват силна и добра воля. **Процесите, свързани с аз-интегрираността**, с постигането на вътрешна свързаност и последователност, включват откритост към себе си, самоуважение, прозрачност и отговорност към себе си, ограничаване на самозаблужденията.

Силната воля е инструментът, който прави възможна грижата за собствените морални интенции, способност за упражняване на контрол върху импулсите, защитни механизми, запазване на смелостта.

Добрата воля е централна, афективна и мотивационна ориентация към морала. Тя е възможна, когато азът осъзнае какво представлява моралът, в който е потопен, и когато се опита да подреди собствения си живот в хоризонт на това разбиране.

Силната и добрата воля са обединени от разбирането, че моралът е интерперсонален и че определя взаимните ни задължения и загрижености.

Блази посочва три препятствия, които ограничават изследването на морала и моралната личност (Blasi, 1985):

- **секурализация** – тя отразява трансформирането на моралността в морално неутрални инструментални променливи, необходими за изграждането на един добър живот;

- **фрагментиране** – то отразява разбирането, че не съществува стабилен, обединяващ център в личността или в характера. Личността е просто каталог от черти или способности, които функционират независимо;

– **деперсонализиране на морала** – отразява тенденцията моралните теми да се осмислят като отделени от моралния живот.

Моралният аз се изгражда чрез обединяването на две **автономни области** – **морал и личност**. Той се стреми към спазване на морални стойности, норми и ценности и така придобива идеалното и морално битие, а когато се стреми към собствена идентичност, идентификация, интеграция и социализация, тогава той придобива личностен идентитет или идиосинкрязия.

А. Блази използва **интеграцията** като **заместител на интернализацията**. Концепцията за интернализацията е създадена да обясни как моралът, открийвайки се първоначално като външен, се превръща във вътрешен.

Интеграцията на разбирането на морала в личностната система създава усещането за овладяване, за присвояване на моралните изисквания и поемане на морална отговорност за себе си и другите. Азът трябва да подходи към собствените си действия така, както е смятал да направи и като носи пълната отговорност за тях (Blasi, 2009).

Моралната интеграция засяга емоциите, вземането на решения, чувството за аз, отговорността, начина на живот, надеждите, мечтите, бъдещите планове. Висотата на моралната интеграция се постига, когато разбирането на морала и загрижеността за другия се превърнат в част от самоосмислянето и самоопределянето, тогава моралността се превръща в част от аза и придобива мотивационна и емоционална натовареност.

Интегрирането на морал и личност може да се разпознае чрез:

- чувството на отговорност за собственото поведение;
- чувството на самозадължаване, което е вкоренено във волята на аза;
- преживяване на морални емоции и насищане на разбиранията с морални емоции, т.е. те подтикват към преосмисляне на собствения морален живот, избори и идеали;
- отдалечаването от неморалните поведения и избягването на рационализациите, свързани с неморалните поведения (Stamatov, 2013).

А. Блази очертава един белег за разпознаване на интегрираността, който е свързан с разбирането на **аза като агент**. Азът притежава субектност, която се изразява в:

- преживяване на самия себе си като агент – както аз мога – това аз е насочено към действието, авторството и отговорността, към преживяване на действието като собствено;
- преживяване на себе си като тъждествен със самия себе си – това препраща към осъзнаването на аза като субект, като автор на действието, като действащ аз, самият аз, отъждествявайки се със себе си;
- преживяване на самия себе си като тоталност – това препраща аза към преживяването на собственото единство, на аза като преживяващ и постъп-

ващ аз, като разказващ аз – аз мога да разказвам – да откривам собствената си история;

– преживяване на себе си като различен от другите – това препраща към възможността за поставяне на кауза над собствения си живот, преживяването на аз като различен от другия и очертава автономността в обмислянето на опортунитетите, изказаните съмнения, отрицанията относно собствената моралност и морално авторство, в ангажирането на постъпки, чрез които мога да откликна на другия (Blasi, 2009).

Азът, като агент, кореспондира с екзистенциалния аз, което очертава субективното разбиране, че аз съществувам отделно от другите. Моралната идентичност открива аза като автор на различни действия. Развитието на идентичността, представено от **Блази** (Blasi, 1991), очертава движение от:

- неосъзнаване към осъзнаване;
- фрагментираност към нефрагментираност, при което аз преживявам себе си чрез единството на собствените постъпки, емоции, разбирания, ценности, чрез свободата и отговорността;
- неотговорност към отговорност, при което аз осъзнавам своето задължение да оформя собствения си аз в съответствие с идеалите;
- непризнаване към признаване на собствената идентичност.

Моралната идентичност отразява автономността и откритостта на аза към собствените преживявания, отговорността за откриване на истината за себе си. **Моралните идеали** могат предоставят възможности за изкривявания, самозаблуди и защиты, които деформират аза и неговата аз-концепция. **А. Блази** отбелязва няколко прояви на **морални самозаблуди**:

- самозаблуди в обсега на разбиране на морала;
- самозаблуди в обсега на емоции и мотивации – може да се изразят в изолиране на дадена емоция от съзнанието или пренебрегването на определени морални мотиви;
- самозаблуди в обсега на идентичността – може да се изразят в поддържане на неистинни убеждения, че съм състрадателен, загрижен, справедлив, в пренебрегване на самоизбрани идеали за постигане на вътрешно удовлетворение.

Разбирането на идентичността е поставено **в хоризонта на интегрираността**, а тя, от своя страна, е основана на **два процеса**:

- рефлексия – идентификация, себеописване, себепосочване и т.н.;
- върност – себезадължаване, себеуважаване, себезаставяне, себезадържане.

Идентичността се изгражда чрез **идентификациите** с определено съдържание – ценности, идеали, норми, в които азът се разпознава. Чрез себепосочването и себезазпознаването е възможно поставянето на някаква кауза, както казва **П. Рикъор** (2007) над собствения живот.

Идентификацията с определено морално съдържание проправя пътя на **предаността** и **верността** към това съдържание, очертава самото отстояване

на аза. **Себепосочването** отвежда към различните **идентификации** (съдържания), но като поставя граница, чрез която само отделни идентификации се признават като значими за аза.

Себепосочването е свързано със **себезадължаването**, чрез което азът изразява своята **вярност** към себе си, към това, което е ценно за мен, към това, което съставя **себеуважението**.

В теорията на Бауман темата за моралната идентичност е свързана с **интерсубективността** на аза. Идеите на **З. Бауман**, които имат отношение към идентичността, могат да бъдат формулирани по следния начин:

- моралното отношение е изначално и се ражда в отношението лице в лице;

- в отношението лице в лице азът и другият не са равнопоставени, другият е високопоставеният и се открива със своята индивидуалност и екстериорност;

- отговорността за другия конституирана за аза и моралността на аза; моралността се събужда с отговорността към другия; моралният аз е призован, повикан, овластен да отговори на другия, и така се чувства избран, уникален, незаменим;

- отговорността за другия конституира аза като морален аз, понеже всички задължения, правила, норми се отнасят само за мен;

- азът става аз, става морален аз чрез отговорността за другия, чрез съществуването заради другия и моралността на аза започва с отговорността към другия;

- другият събужда моралността у мен, той провокира, призовава моралността у мен, в това заради другия е истинското очертание на моралността (Bauman, 2001).

Две идеи са съществени за разбирането на **моралната идентичност** – **идеята за отговорността** и **идеята за светостта**. **Идеята за отговорността** очертава **основанията за моралната идентичност**, а **идеята за светостта** – **границата**, в която се открива зрелостта на моралната идентичност. Моралната идентичност е основана на грижата на аза за другия, да защити другия от посегателствата на аза.

Другият и отговорността за другия очертават набор от предизвикателства пред аза, които засягат емоциите, мислите, свободата, постъпките:

- свободата на аза се открива като свобода, която е поставена в хоризонта на отговорността на другия;

- разбиранията върху собствената моралност са предизвикани от другия;

- първенството и нахлуването на другия разбива оградеността на моето аз;

- емоциите, които азът изпитва, са емоции, предизвикани от другия; моралната идентичност, основана на отговорността, връща емоциите,

които са били отхвърлени от разума просто защото не са вписани в строгостта, с която се следват правила;

– постъпките, които легитимират моралния аз, са отговорни за другия; отговорността за другия има първенство и предхожда всякаква друга отговорност; разграничава себичността и себеопазването, скрива зад привидната морална праведност от истинска праведност, която е вкоренена в грижата за другия (Bauman, 2001).

Отговорността за другия, която конституира моралната идентичност, е истинският **морален мотив**. Моралните емоции и моралните разбирания придобиват мотивационна сила. Полагането на моралната идентичност в пространството на отговорността поставя аза пред **две дилеми**:

- дилемата азът-себе си срещу аза-другия, заради другия;
- дилемата – докъде да бъде за другия.

Стандартът на моралната зрялост е стандартът за светостта и това е стандарт, който азът налага само на самия себе си, това е стандарт, който е отвън генерализираната и конвенционална мяра – стандарт на невъзможното и непостижимото, който отрежда на реалното постижение пребъждането в недовлетворителността.

Моралната идентичност очертава постъпките, които са подчинени на идеал, който не може да се постигне. Чрез светостта се открива границата, в която моралната зрялост се осмисля не само чрез сливането на морал и личност.

Моралната идентичност в хоризонта на емпиричните изследвания Изследвания, основани върху моралните образци

Изследванията, свързани с моралните образци, търсят връзката между моралната личност, мотивацията и постъпките.

Colby & Damon (1992) откриват, че лицата, определени като морални образци, са посветени на морални каузи и обединяват у себе си моралните цели със собствените интереси. Откритията им потвърждават разбирането, че **моралната идентичност** е изграждане на собствената идентичност около морала, до границата, в която моралните принципи и отговорности, собствени цели, желания са помирени. Личните цели и желания са в съгласие с това, което е правилно.

А. Блази смята, че кулминацията на моралната идентичност е да желаеш моралното добро по същия начин, по който това, което задоволява най-съкровените и дълбоки нужди (Blasi, 1995).

Повечето от авторите изследователи намират връзката между моралната идентичност, моралното поведение и посветеност. Тези изследвания разкриват динамиката между разбирането, идентичността и постъпките – индивидите, които проявяват висока съпричастност към моралните каузи, развиват концепция за себе си и за своята идентичност около ядрото на моралните проблеми.

Изследвания, основани върху отношението между моралната идентичност и поведение

Arnold (1993) изследва връзката между моралното поведение и значимостта на морала и аза. Моралният аз е оценяван според оценката на добрия аз, което се изразява чрез самоописание. Процедурите при самоописанията са следните: на участниците се показва диаграма с три концентрични кръга, всеки от които представя пространство с различна значимост за аза.

След това се предоставя набор от морални и неморални ценности, които трябва да бъдат разположени от участниците в различни кръгове според значимостта си за собствения аз. В най-вътрешния кръг, който отразява пространството на най-голямата значимост за аза, могат да се поставят само три ценности.

Участниците трябва също да обяснят защо са избрали тези ценности като най-значими за собствената си ценностна система. Освен това са въведени допълнителни скали за измерване на морално образование, причини за избора на ценностите, на моралната насоченост и на моралното поведение.

Анализите откриват, че моралната идентификация и моралната мотивация са показатели за морално поведение.

Aquino & Reed (2002) също изследват връзките между моралната идентичност и различните морални поведения във времето на зрелостта. Моралната идентичност е представена чрез ситуирането на аза около ядро от морални качества. И отново анализите показват връзка между идентичност и поведение. Като цяло, тези изследвания потвърждават идеята за моралната идентичност като източник на морална мотивация.

Yoniss & Yates (1997) откриват, че ангажирането с морални поведения – благотворителност, грижа за бедните и бездомните хора, създава няколко изменения в аза:

- трансформира отношението към другия;
- трансформира изпитваните емоции – появяват се емоции, индуцирани от благодарността на бездомните;
- трансформира разбирането за справедливостта и несправедливостта;
- трансформира образа за собствения аз;
- трансформира отношението към отдадеността на другите.

Изследвания, основани върху връзката между аз-концепцията и поведението

Тези изследвания са основани на идеята, интернализирането на моралните съждения в структурата на аза подтиква към ангажиране с постъпки, които са в съответствие с моралния аз. **Hart & Fegley** (1995) откриват свързаност между ангажирането с поведения, които съответстват на съдържанията – моралните самоописания на аза, изграждащи моралната идентичност.

Изследвания, основани върху прототипите

Тези изследвания са основани на идеята, че моралната идентичност обхваща добродетели или черти, които са обединени в различни **морални прототипи**. Моралната идентичност се разглежда чрез **множеството от прототипи**.

Емпиричните изследвания на **Walker & Pitts (1998 b)** разграничават морални и неморални прототипи и типове морални прототипи. Според тях моралните прототипи, които описват моралния аз, са изградени от различни добродетели и обособяват три прототипа, обединени около справедливостта, героичността и загрижеността. Всеки прототип съдържа определени уникални черти:

- справедливостта обединява черти като честност, разумност, безпристрастност;
- героичността – смелост, безстрашие, откритост към опасните;
- грижовността – добросърдечност, услужливост, чувствителност.

Изследвания, основани върху моралното самоосмисляне

Тези изследвания са основани на идеята, че моралната идентичност предполага **рефлексия** върху собствената моралност. Моралното саморазбиране се разглежда като измерение на аз-концепцията, която е дълбоко мотивационна (Monin & Jordan, 2009; Skitka & Morgan, 2009). Изследванията им откриват връзки между:

- моралното самоосмисляне и ангажирането с морално поведение;
- моралното самоосмисляне и моралното поведение на другия;
- моралното самоосмисляне и запазването на самоуважението.

Изследователите откриват, че ангажирането с морално поведение отстранява страха от обвинение в неморалност и когато сблъсъкът с моралното поведение надвишава собствената моралност, което е в спор с моралното саморазбиране, може да замени уважението и признанието, което другият заслужава, с неуважение, негодувание и неприязън. Те също откриват, че моралните саморазбирания могат да се превърнат в мотив за отхвърляне на неморалните поведения на авторитетните други и за преодоляване на неефективността на собствените поведения чрез приписване на по-висока моралност на собственото поведение и приписване на по-ниска моралност на чуждото поведение.

Изпитанията на моралната идентичност

Как се изразява непрекъснатостта в моралната идентичност?

Непрекъснатостта е белег на идентичността (Walker, 2004). Тя се разпростира върху аза, така че азът, като субстанция, притежава морална самоопределеност, запазвайки се трайна във времето като разбиране за морален характер, на добродетели, черти, нагласи, ценности и всичко това се постига чрез повторна идентификация – аз съм същият този морален аз във времето.

Непрекъснатостта е свързана и с **процесите на себеотстояването**, което обединява отговорността, обещанието, верността, отдадеността, в които неизменно присъства другият – аз съм отговорен за другия, за вярата на другия, че ще изпълня поетото обещание.

Тя е свързана и с нестихващата бдителност към собствената постъпка – ако не може да преодолее апорията на моралност и неморалност, азът може да защити своята моралност, своя морален аз. Може да се свърже и с разбирането за нестихващата отговорност за другия.

Може ли моралната идентичност да смене несигурността на изборите?

Моралната идентичност напомня, че ако азът търси авторитет, по-силен от себе си, на когото може да повярва и да се подчини, може да завърши с изгубването на аза като такъв. Тук всичко опира до свободния избор на аза, до търсенето на надеждни правила, които да му дадат сигурността.

Но правилата са много и говорят с различни гласове и всички си противоречат и претендират за авторитет. Всеки е длъжен сам да реши кои от противоречащите правила трябва да спазва.

Азът по морални причини трябва да осъзнае, че не може да издава закони за другите освен за себе си и да ги следва, разбира се. Ако аз съм морално отговорен за нещо, то това не прави другия морално натоварен с това, с което съм отговорен. Отговорността за другия е морална и моята отговорност е по-голяма от тази на другия.

Следвайки **определени стандарти на моралност**, те са единствено и само приложими за мен и засягат мен и не са приложими за останалите. Тези стандарти ме подтикват към действия, които не могат да бъдат изисквани от другите или да бъдат поставени под зова на дълга. Това са стандартите на святост, свързани с моите действия и отговорности. Стандарт, който мога да наложя само на себе си, а не на другия като мяра на моралност, е стандарт на невъзможното, недостижимото, по което азът се равнява със себе си.

Моралният призив е изцяло персонален и се отнася до моята отговорност и грижата за другия не го кара да направи онова, което съм поел като отговорност към него. Ако обаче липсват правила, тогава моралността ме поставя в позиция на изоставеност на собствената ми свобода и така моралните избори си остават белязани от несигурността (Stamatov, 2013).

Как се отнася идентичността към прекъснатостта и непрекъснатостта на моралния живот?

По **презумпция моралният живот** се приема за **непрекъснат** през всички стадии на човешкото битие. **Моралната идентичност** би могла да засили рефлексията върху собствените разбирания и постъпки, които бележат не само възходите, но и паденията. Самата рефлексия върху постъпките очер-

тава непрекъснатост, която също е във времето непрекъснатост, която обхваща прекъсванията в моралните ангажименти. **Моралната идентичност** ни напомня, че нормалността не може да бъде сведена до привичка или навик, до задължение, до автоматизирани постъпки, в които аз загубвам другия – не гледам очите в другия.

Как се разбира връзката между моралната идентичност и моралните падения

Моралната идентичност може да се използва за осмисляне на **моралните провали и падения**. Moshman (2005) показва, че моралната идентичност е свързана както с моралния живот на личността, така и с деградирането на аза или неговия крах. Когато азът е изправен пред морален провал, той може да създаде наративи с оправдателен смисъл на действията и постъпките. Оправдателните наративи довеждат до по-силно вкопчване в собствената самоличност, за запазване на саморазбиранията чрез отстраняване на всички несъответствия (Pasupathy & Wainryb, 2010).

Може ли моралната идентичност да е обвързана с морален протест?

Когато установените морални норми заставят аза към неморални действия и ако не съществува инстанция, която е над аза и е негова преграда, тогава азът се превръща в собствена преграда пред и за себе си. Неподчинението срещу поддържаните от обществото принципи и откритата съпротива срещу обществената солидарност и обществения консенсус се превръщат в израз на опита на аза да защити собствената моралност. Тогава азът трябва да преосмисли силата на моралните норми и да различи кое е добро и кое е зло, особено когато е заставен пред единствената дилема да се вслуша в собствения глас и да прецени постъпките на собственото аз и тези на другия. Невинаги преценката на аза е правилна и тя се противопоставя на идеологията на моралната идентичност.

Може ли моралната идентичност да бъде угнетителна за аза?

Ако моралността се представя пред аза като забрана, като отказ, като напомня за низкото, за недостойното, то тогава азът ще остане в плен на собствената си нерешителност, ще се отдаде на лицемерието, зад което надничат безсилието, отчаянието, гневът и безкрайните самоизмъчвания. Моралността, която принуждава аза да изпитва противоестествено отвращение към всичко, което е естествено, би могла да създаде угнетеност.

Какви са връзките между ситуации, морална идентичност и морално поведение?

Независимо от влиянията на моралната идентичност и моралните идеали поведението се влияе и от конкретната ситуация. Решението да се постъпва в съответствие със собствената идентичност и морално разбиране, може да бъде изложено на сериозни изпитания и изкушения. Ситуационните влияния

притежават власт, която не може да бъде отхвърлена дори когато азът е с изградена морална идентичност. Дадена ситуация може да провокира появата на неморална идентичност, при която азът не подозира, че е отговорен за отклоненията на моралните поведения.

Съществуват ситуации, в които азът се отнася неморално и предизвиква неморални постъпки, неморално поведение и това довежда до превръщането на моралната идентичност в неморална. Съществуват ситуации, предизвикани от аза, в които моралният аз постъпва в съответствие на моралните норми, ценности и правила, тогава ситуационните промени активизират правилно и добро морално поведение и правилна морална идентичност, отговарящи на ценностите и разбиранията на моралния аз.

Каква е връзката между моралната идентичност и моралното поведение?

Според **Блази, Колби и Дамон** (Blasi, 2005; Colby & Damon, 1992) моралната идентичност и моралното поведение са взаимосвързани. Моралната идентичност притежава мотивационна сила и смисъл. Поведението влияе върху изграждането на моралната идентичност, а изграждащата се морална идентичност се превръща в морален източник на морално поведение (Schlenker, Miller & Jonson, 2009).

Как моралната идентичност влияе върху моралното поведение?

Според **Блази** идентичността влияе върху моралното поведение, като придава мотивационна сила на моралното разбиране и осигурява възможност на аза да живее морално според самоизбраните морални идеали (Blasi, 2009).

Lapsley & Narvaez (2006) смятат, че моралната идентичност се свързва с моралното поведение чрез определен **социо-когнитивен механизъм**. Този механизъм осигурява възможността на аза за избор на морално необходимо поведение.

Как моралната идентичност е свързана с осъзнатите и неосъзнатите форми на моралните поведения във всекидневния живот?

В **проекта на Kohlberg** (1984) моралният аз е обвързан със съзнателните форми на поведение. Във всекидневния живот се срещат и неосъзнати форми на морално поведение. В отделни ситуации азът може да откликне не само с рефлексивни, но и с нерелфлексивни форми на поведение.

Проектът на Blasi (1983, 2009) не се занимава с несъзнателните форми на поведение, защото те са извън обсега на съзнателното осмисляне като морални.

Lapsley & Narvaez (2004) смятат, че несъзнателните форми на поведение могат да са свързани с моралната идентичност, ако те са обвързани с моралните схеми и с достъпността до структурата на аза.

Каква е връзката между моралната идентичност, моралните разбирания и моралните емоции?

Връзката между горепосочените понятия може да се осмисли чрез отговорността за другия. Моралната отговорност предшества всеки ангажимент с другия, независимо дали ще се открие чрез емоциите, мислите или постъпките. Когато азът е оформил правилни морални саморазбирания за себе си и има правилно изградени етични и морални норми, тогава той ще бъде насочен към другия чисто емпатийно, ще комуникира с него лице в лице, защото е чувствителен към постъпките и реакциите на другия – аз мисля за другия, както аз за себе си (Stamatov, 2013).

Каква е връзката между моралната идентичност и моралните разбирания?

Blasi (2009) смята, че моралната идентичност е конструирана под влиянието на моралните разбирания, но също и обратното е вярно. Тези понятия са взаимно свързани и обратнoзависими. Ако моралните разбирания на аза са неморални, то и идентичността ще бъде фалшива и ако моралните саморазбирания и представи на аза са морално обусловени чрез правилни емоции, постъпки, то и моралната идентичност ще бъде реалистична и аналог на разбиранията на аза.

Как да се осмисли присъствието на моралното разбиране?

Моралното разбиране присъства чрез постъпките на аза, в емоциите му, в моралния му живот и обхваща оценката на моите задължения и действия и се открива при опита да се осмисли отговорността за извършеното. То очертава границата между моралното и неморалното поведение.

Неспособността към морално разбиране може да подтикне към извършване на неморални постъпки – порочност, греховност, пропадналост и др. Персонологичната перспектива поставя моралното разбиране в пространството на аза, с което напомним за:

- обвързаността на моралното разбиране с отговорността;
- обвързаността на моралното разбиране с несигурността;
- обвързаността на моралното разбиране с морални емоции, морално самоосмисляне (Benhabib, 2001).

Може ли моралната преценка, която е обвързана с позицията на аза, да гарантира разграничаването на моралното поведение?

Моралният аз би трябвало да преживее своето поведение като морално. Оценката от собствената перспектива гарантира разграничаването на моралното от неморалното поведение, което е оценявано не само от перспективата на аза, но и от тази на другия. С това вече е оспорено правото на аза да говори за моралността на поведението, като се позовава на собствените си морални убеждения, да ги наложи за поведението като единствено възможни разбирания (Blasi, 1993).

Какви са механизмите, които осигуряват изграждането на моралната идентичност?

3. Фройд обвързва моралното развитие с интернализацията. Моралният аз е представен чрез метафорите на външно и вътрешно. Интернализирането очертава изграждането на вътрешното – черти, склонности, добродетели, характер, чрез които се разпознава самият аз. То пренася от вън навътре и открива идентификациите на аза с ценностите, идеалите, нормите. Открива също и основанието за вменяване на отговорността на аза за извършените или неизвършените действия (Stamatov, 2013).

Проектите на **Колби, Дамон и на Блази** (Colby & Damon, 1992; Blasi, 1984) разглеждат развитието на моралната идентичност чрез интегрирането на моралното разбиране и аза, които са представени като автономни процеси със собствени траектории на развитие. Интегрирането започва по времето на юношеството и завършва в зрелостта.

Тук изграждащата се морална идентичност придобива мотивационно значение. Проектите на горепосочените автори са емпирично подкрепени и според тях моралното самоосмисляне и самооценка са необходими за моралната мотивация.

Моралният аз е осмислен в хоризонта на другия, на задълженията и отговорностите към другия. Моралният живот започва с връзката с другия като отговорност, а отговорността на аза е същностна, първична и фундаментална структура на субектността. Тя е също и екзистенциалното състояние на човешкия субект, а моралът е основната структура на междусубектното отношение в най-първичната му форма.

Същността на морала е чувството на дълг към другия, която няма нищо общо с морален кодекс. Моралното развитие започва с живота на другия, който очертава отговорността и предхожда всяко морално разбиране и преживяване.

Кои са факторите, които влияят върху развитието на моралната идентичност?

Hart (2007) обособява пет фактора, които влияят върху развитието на моралната идентичност. Те са разделени чрез стабилността – резистентността към промяна и контрол от аза и характера на влияние.

Youniss & Yates (1997) смятат за основен фактор поведението, понеже чрез ангажирането му се засилват размислите върху моралните и социалните теми, върху моралните идеали и поставя самоосмислянето в хоризонта на грижата за другия.

Davidson & Youniss (1991) обособяват като фактор отношенията с връстниците, които са основани на равенството и реципрочността и така осигуряват изграждане на специфичен опит и преживявания. Подпомагат прехода към автономна идентичност.

Carlo (2005) определя като основен фактор влиянието на семейството, а Lapsley & Narvaez (2004) обособяват като фактор присъствието на моралните модели, които чрез идентификацията и научаването могат да повлияят върху аза.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Bauman, Z. (2002). *Modernity and the Holocaust*. Sofia: LIK [Бауман, З. (2002). *Модерност и Холокост*. София: ЛИК]
- Bauman, Z. (2001). *Postmodern Ethics*. Sofia: LIK [Бауман, З. (2001). *Постмодерната етика*. София: ЛИК]
- Benhabib, S. (2001). *Positioning of the self*. Sofia: IK [Бенхабиб, Ш. (2001). *Ситуиране на аза*. София: ИК]
- Dimitrova, M. (2009). *Sociality and justice*. Sofia: Center Academic community in civil society [Димитрова, М. (2009). *Социалността и справедливостта*. София: Център „Академична общност в гражданското общество“]
- Levinas, E. (2000). *Totality and infinity*. Sofia: UI “St. Kl. Ohridski” [Левинас, Е. (2000). *Тоталност и безкрайност*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“]
- Levinas, E. (1997). *Humanism to the other person*, Sofia: SONM [Левинас, Е. (1997). *Хуманизъм към другия човек*, София: СОНМ]
- Ricoeur, P. (2004). *Himself as no one else*. Pleven: EA [Рикьор, П. (2004). *Самият себе си както никой друг*. Плевен: ЕА]
- Stamatov, R. (2013). *Moral identity*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski” [Стаматов, Р. (2013). *Моралната идентичност*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“]
- Taylor, Ch (2003). *The sources of self. The formation of modern identity*. Sofia: SONM [Тейлър, Ч. (2003). *Изворите на аза. Формирането на модерната идентичност*. София: СОНМ]
- Aquino, K. & A. Reed. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 83(6), Dec. 2002, 1423 – 1440.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, Vol. 31, No. 2
- Bergman, R. (2004). *Identity as motivation: Toward theory or the moral self*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publisher, London
- Blasi, A. (2009). *The moral functioning of mature adults and the possibility of fair moral reasoning. Personality, Identity and Character*. Cambridge University Press, 396.
- Blasi, A. (2005). Moral character: a psychological approach. In D. K. Lapsley & F. C. Power (Eds.). *Character psychology and character education* (pp. 67 – 100). Notre Dame, In: University of Norte Dame Press.

- Blasi, A. (2004). Moral Functioning: Moral Understanding and Personality. University of Massachusetts, Boston, 14 (pp. 335 – 360). *Moral Development, Self, and Identity*. In Daniel K. Lapsley, Darcia Narvaez, Psychology Press.
- Blasi, A. (1995). Moral understanding and the moral personality: The process of moral integration. In W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.). *Moral development. An introduction* (pp. 229 – 253) Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Blasi, A. (1984). Moral identity: Its role in moral functioning. In W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.). *Morality, moral behavior, and moral development* (pp. 128 – 139). New York: Wiley.
- Blasi, A. (1993). *The development of identity: Some Implications for Moral Functioning. Moral self*. Gil G. Noam & Thomas E. Wren. II. Building a New Paradigm, (pp. 99 – 122), Cambridge, MA: MIT Press.
- Blasi, A. (1990). How should psychologists define morality? Or the negative side effects philosophy's influence on psychology. In T. Wren (ed.). *The moral domain: Essays on the ongoing discussion between philosophy and the social sciences* (pp. 38 – 70), Cambridge, MA: MIT Press.
- Blasi, A. (1988). Identity and the development of the self. In Daniel K. Lapsley & F. Clark Power. *Self, Ego, and Identity. Integrative Approaches, Part III*, pp. 226 – 242, Department of Psychology, University of Notre Dame: Springer New York.
- Blasi, A. (1987). Comment: The psychological definitions of morality. In *The Emergence of Morality in Young Children*, ed. J. Kagan and S. Lamb. University of Chicago Press, pp. 83 – 90.
- Blasi, A. (1983). Moral cognition and moral action: A theoretical perspective. *Developmental Review* 3: 178 – 210. *Journal of Abnormal Psychology*, 102(1): 66 – 73.
- Blasi, A. (1980). Bridging moral cognition and moral action: A critical review of the literature. *Psychological Bulletin*, Vol. 88 (1), Jul 1980, 1 – 45.
- Carlo, G. (2006). Care-based and altruistically based morality. In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 551 – 579). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Colby, A. & W. Damon. (1993). The uniting of self and morality in the development of extraordinary moral commitment. In G. Noam & T. Wren (Eds.). *The moral Self*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Colby, A. & W. Damon. (1992). *Some do care: Contemporary lives of moral commitment*. New York: The Free Press.
- Davidson, P. & J. Youniss. (1991). *Which Comes First? Morality or Identity?* Erlbaum.

- Eisenberg, N., R. A. Fabes & T. L. Spinrad. (2006). *Prosocial development. Handbook of child psychology*. New York: Wiley.
- Eisenberg, N. (2005). The development of empathy-related responding. In Gustavo Carlo, Carolyn P. Edwards. *Moral Motivation Through the Life Span*. Vol. 51 of the Nebraska Symposium on Motivation, pp. 73 – 118, Department of Psychology of the University of Nebraska
- Gibbs, J. C. (2003). *Moral development and reality: Beyond the theories of Kohlberg and Hoffman and Haidt*. CA: Sage, Oxford University Press
- Hardy, S.A. & Carlo, G. (2005). *Identity as a source of moral motivation. Human Development*, 48, 232 – 256.
- Hart, D. (2005). The development of moral identity. In G. Carlo & C. P. Edwards (Eds), *Nebraska Symposium on Motivation: Vol. 51. Moral motivation thought the lifespan* (pp. 165 – 196), Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Hart, D. & S. Fegley 1995. *Prosocial behavior and caring in adolescence: relations to self-understanding and social judgment*. *Child Development* 66, 1346 – 59.
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development. Implications for Caring and Justice Empathy and Moral Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development: Essays on moral development* (Vol. 2). San Francisco: Harper & Row.
- Lapsley, D. K. (2006). Moral stage theory. In M. Killen & J. Smetana (Eds.), *The handbook of moral development* (pp. 37 – 66). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Lapsley, D. K. & D. Narvaez. (2004; 2006). A social-cognitive approach to the moral personality. In *Moral development, self and identity* (pp. 189 – 212), Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Monin, B. & A. Jordan. (2009). *The dynamic moral self: A social psychological perspective. Personality, Identity and Character: exploration in moral psychology*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Moshman, D. (2005). *Adolescent psychological development: Rationality, morality, and identity* (2nd ed.). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Moshman, D. (2004). False moral identity: Self-serving denial in the maintenance of moral self-conceptions. In D. K. Lapsley & D. Narvaez (Eds.), *Moral development, self, and identity* (pp. 83 – 109). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Moshman, D. (2001). Conceptual constraints on thinking about genocide. *Journal of Genocide Research*, 3, 431 – 450. New York: Wiley.
- Schlenker, B., M. Miller & R. Jonson. (2009). *Moral identity, integrity and personal responsibility. Personality, Identity and Character: exploration in moral psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Skitka, L. & S. Morgan. (2009). *The double-edged sword of a moral state of mind. Personality, Identity and Character: exploration in moral psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turiel, E. (2002). *The culture of morality: Social development, context and conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walker, L. J. (2004). Gus in the gap: Bridging the judgment-action gap in moral functioning. *Moral development, self and identity*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Walker, L. J. & R. C. Pitts. (1998 b). Naturalistic conceptions of moral maturity. *Development Psychology*, 34, 403 – 419.
- Youniss, J. & M. Yates. (1997). *Community service and social responsibility in youth*. Chicago: The University of Chicago Press.

THE MORAL IDENTITY

Abstract. In the present article is presented the problem of the moral identity which is related with the notion of the identity and the moral functioning of the self. There is a definition of that what is moral identity – combination of moral opinions, understandings, emotions and representations of our own self. The author presents several theories about the moral motivation and actions: theories about the moral thinking, theories about the moral emotions and theories about the moral identity.

✉ **Dr. Dimitar Bogdanov**

Faculty of Preschool and Primary School Education
Sofia University
Sofia, Bulgaria
E-mail: bogdanov_bsd2007@abv.bg